

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กรุงเทพมหานคร เป็นเอกนครที่เติบโตอย่างรวดเร็ว เนื่องจากบทบาทการเป็นศูนย์กลางความเจริญของประเทศ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะในระยะเวลาที่ได้เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ในช่วง 40 ปีที่ผ่านมา ได้มีการกำหนดนโยบายให้ใช้การพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นตัวนำการพัฒนาเศรษฐกิจ และแหล่งงานที่สำคัญของแรงงานที่อพยพเข้าสู่เมืองในเวลาที่ผ่านมา ยิ่งทำให้กรุงเทพมหานครเกิดการเติบโตทั้งในด้านเศรษฐกิจ ประชากรและอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น นอกจากนี้รัฐยังมีนโยบายในการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อรองรับการกระจายการพัฒนาอุตสาหกรรมสู่ภูมิภาค โดยการดำเนินการก่อสร้างเส้นทางคมนาคมสายสำคัญ เชื่อมโยงกรุงเทพมหานครสู่ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันตก ของประเทศ

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมสายหลักระหว่างเมืองในสามทิศทางด้านดังกล่าว ได้แก่ ถนนพหลโยธินทางด้านทิศเหนือ ถนนสุขุมวิท และถนนบางนา-ตราดทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถนนเพชรเกษม และถนนพระรามสองทางด้านทิศตะวันตก ประกอบกับนโยบายการกระจายอุตสาหกรรมออกจากกรุงเทพมหานครไปยังจังหวัดปริมณฑล ทำให้การเติบโตของกรุงเทพมหานครไปตามเส้นทางคมนาคมสายหลักระหว่างเมืองในสามทิศทางด้านนี้ เป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยในช่วง พ.ศ. 2517-2527 พื้นที่ที่มีการเติบโตเร็วที่สุด อยู่ในรัศมี 10 – 20 กิโลเมตรจากใจกลางกรุงเทพมหานคร ต่อมาระหว่าง พ.ศ. 2527-2531 พื้นที่ที่มีการเติบโตเร็วที่สุดได้เลื่อนออกไปอยู่ในรัศมี 21 – 30 กิโลเมตร และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 เป็นต้นมา พื้นที่ที่มีการเติบโตเร็วที่สุดก็เลื่อนมาอยู่ในรัศมี 31 – 40 กิโลเมตรจากใจกลางกรุงเทพมหานคร เข้าสู่เขตจังหวัดปริมณฑลโดยรอบ (Fukushima, 1996) เกิดเป็นพื้นที่ที่เรียกว่าส่วนต่อขยายของมหานคร (Extended Metropolitan Region)

ในการเติบโตตามแนวเส้นทางคมนาคมสายหลักในสามทิศทางด้านนี้ พบว่า การเติบโตในแนวทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพมหานครมีความสำคัญมาก ทั้งในด้านการเติบโตด้านประชากร และด้านอุตสาหกรรม โดยในปี พ.ศ. 2537 จังหวัดสมุทรปราการมีจำนวนอุตสาหกรรมมากเป็นอันดับสองรองจากกรุงเทพ และคิดเป็นสัดส่วนถึงร้อยละ 18 ของโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดภาคกลางทั้งหมด มีจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 26 ของโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดภาคกลางทั้งหมด (กรมเศรษฐกิจอุตสาหกรรม, 2537) การพัฒนาอุตสาหกรรมนี้ทำให้การเติบโตในทิศทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพ เป็นไปอย่างรวดเร็วและมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศ หนึ่งในห้าของการเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสมุทรปราการ อยู่ในพื้นที่ตามแนวเส้นทางคมนาคมสายหลักด้านตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพมหานคร คือ ถนนบางนา-ตราด และถนนเทพารักษ์

การเติบโตตามเส้นทางคมนาคมด้านตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพมหานครยังมีความสำคัญมากขึ้น เมื่อภาครัฐได้กำหนดนโยบายการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้เป็นฐานอุตสาหกรรมใหม่ และเป็นประตูสู่นานาชาติ โดยเริ่มดำเนินการพัฒนาพื้นที่ 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ 5 และต่อมาในแผนพัฒนาฉบับที่ 7 ได้กำหนดให้มีการพัฒนาเชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพมหานครกับพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกเฉียงใต้ให้เป็นระบบเมืองเดียวกันด้วยโครงข่ายพื้นฐานเชื่อมโยงกันในภาคมหานคร

นโยบายการเชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพมหานครกับพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ทำให้ถนนบางนา-ตราด กลายเป็นแนวแกนเชื่อมโยงระหว่างศูนย์กลางการพัฒนาระดับชาติ 2 ศูนย์ ได้แก่ กรุงเทพมหานครในทิศทางหนึ่งกับศูนย์กลางความเจริญต่างๆในพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกในอีกทิศทางหนึ่ง ในลักษณะการต่อเชื่อมกลุ่มเมือง (Conurbation) ภายในภาคมหานคร (Mega Urban Region) เกิดเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในระดับชาติ

การเติบโตตามแนวเส้นทางคมนาคมสายหลักด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานครนี้ มีลักษณะการเติบโตของภาคมหานครในรูปแบบใหม่ ตามคำจำกัดความ Desakota Zones ของ McGee (Robinson, 1994: 51) ที่ประกอบด้วย การผสมปะปนกันระหว่างการใช้ที่ดินอุตสาหกรรมกับที่อยู่อาศัย เติบโตเป็นแถบริ้วตามแนวถนน และมีนิคมอุตสาหกรรม และโครงการที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ กระจายตัวเข้าไปอยู่ในพื้นที่เกษตรกรรมในพื้นที่ด้านหลังแถบริ้วนั้น ได้กลายเป็นพื้นที่ที่รองรับการลงทุนอุตสาหกรรมจากต่างประเทศ จึงเป็นพื้นที่ที่มีการเผชิญหน้ากันระหว่าง การพัฒนาระดับโลก กับการพัฒนาระดับท้องถิ่น (Global-Local Interface) เป็นพื้นที่ที่มีการกระจุกตัวของอุตสาหกรรมอย่างหนาแน่น จนทำให้มีความสำคัญในสัดส่วนการผลิตอุตสาหกรรมของประเทศ (Parnwell, 1997)

พื้นที่ที่มีความน่าสนใจตามแนวเส้นทางคมนาคมสายหลักด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ได้แก่ บริเวณช่วงต้นถนนบางนา-ตราดจนถึงประมาณกิโลเมตรที่ 40 เพราะนอกจากจะมีความสำคัญด้านอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาแล้วเป็นพื้นที่ชานมหานครที่มีการเติบโตเร็วที่สุด และเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลจากนโยบาย แผน และการดำเนินโครงการของรัฐเป็นจำนวนมาก เช่น นโยบายการกระจายอุตสาหกรรมออกจากพื้นที่กรุงเทพมหานคร นโยบายการสร้างสนามบินนานาชาติแห่งที่สอง นโยบายการสร้างเมืองบริวารที่สมบูรณ์ในตัวเองของกรุงเทพมหานคร การศึกษาปรากฏการณ์การพัฒนาเมืองในพื้นที่นี้จึงมีความสำคัญและจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวางแผนในอนาคต

1.2 สมมุติฐานเบื้องต้นของการศึกษา

จากการกำหนดนโยบายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยกระจายอุตสาหกรรมออกจากกรุงเทพมหานครไปสู่จังหวัดปริมณฑล โดยเฉพาะจังหวัดสมุทรปราการและในปัจจุบัน แนวแกนด้านตะวันออกนี้ได้กลายเป็นแนวแกนเชื่อมต่อระหว่างศูนย์กลางการพัฒนาอุตสาหกรรมที่สำคัญที่สุดของประเทศ 2 ศูนย์กลาง คือ กรุงเทพมหานคร ในหัวหนึ่ง และพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกอีกหัวหนึ่ง ทำให้พื้นที่ตามแนวแกนดังกล่าวมีการพัฒนาอุตสาหกรรมจนเกิดความสำคัญในการผลิตต่อภาคอุตสาหกรรมของประเทศ การศึกษาปรากฏการณ์การพัฒนาพื้นที่ตามแนวแกนด้านตะวันออก จึงมีสมมุติฐานเบื้องต้นว่า

การพัฒนาและความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมน่าจะเป็นตัวที่ก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองตามแนวแกนระหว่างเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร เนื่องจากพื้นที่เอื้ออำนวยต่อความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมกับระบบเมืองพื้นที่โดยเฉพาะระบบเมืองในหัวการพัฒนาทั้งสอง คือ ระบบเมืองกรุงเทพมหานคร และระบบเมืองในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

นอกจากความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมกับระบบเมืองนอกพื้นที่ดังกล่าว อุตสาหกรรมตัวนำในพื้นที่ก็จะก่อให้เกิดความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมในพื้นที่ โดยนำเอาอุตสาหกรรมที่มีความเชื่อมโยงกัน เข้ามาตั้งใกล้ๆ กันเพื่อให้เกิดความประหยัดจากการกระจุกตัว การกระจุกตัวของอุตสาหกรรมนี้ ก่อให้เกิดแรงงานเป็นจำนวนมาก ที่มีความต้องการที่อยู่อาศัยที่ตั้งอยู่ใกล้แหล่งงานของตน เกิดเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของแรงงานที่

เกิดจากความเชื่อมโยงอุตสาหกรรม ตามแนวแกนเชื่อมโยงระหว่างเมือง และจากการอยู่อาศัยร่วมกันของแรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากนี้ ทำให้เกิดความต้องการองค์ประกอบชุมชน ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต กระบวนการทั้งหมดเกิดขึ้นโดยขาดการวางแผน ดังนั้น เมื่อนำองค์ประกอบ และความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบ ที่สำคัญสามส่วนได้แก่ พื้นที่อุตสาหกรรม พื้นที่อยู่อาศัยของแรงงาน และ พื้นที่องค์ประกอบชุมชน มาประกอบกัน จะทำให้สามารถเข้าใจปรากฏการณ์ พัฒนาการของเมืองตามแนวแกนระหว่างเมืองที่เกิดจากความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมได้

ความรู้ความเข้าใจในเรื่องความเชื่อมโยงอุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัย อันเป็น ปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์การพัฒนาตามแนวแกนเชื่อมโยงระหว่างเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ประกอบกับการทบทวนนโยบาย และแผนการดำเนินการของรัฐในส่วนที่เกี่ยวข้อง จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อองค์ความรู้ด้านแกนเชื่อมต่อระหว่างเมือง การวางแผน และจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการกำหนดนโยบาย และแผนการดำเนินการ เพื่อรองรับการเติบโตตามแนวแกนเชื่อมต่อระหว่างเมือง ในลักษณะเดียวกัน ทั้งของกรุงเทพมหานคร และมหานครอื่นๆ ต่อไปในอนาคต

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

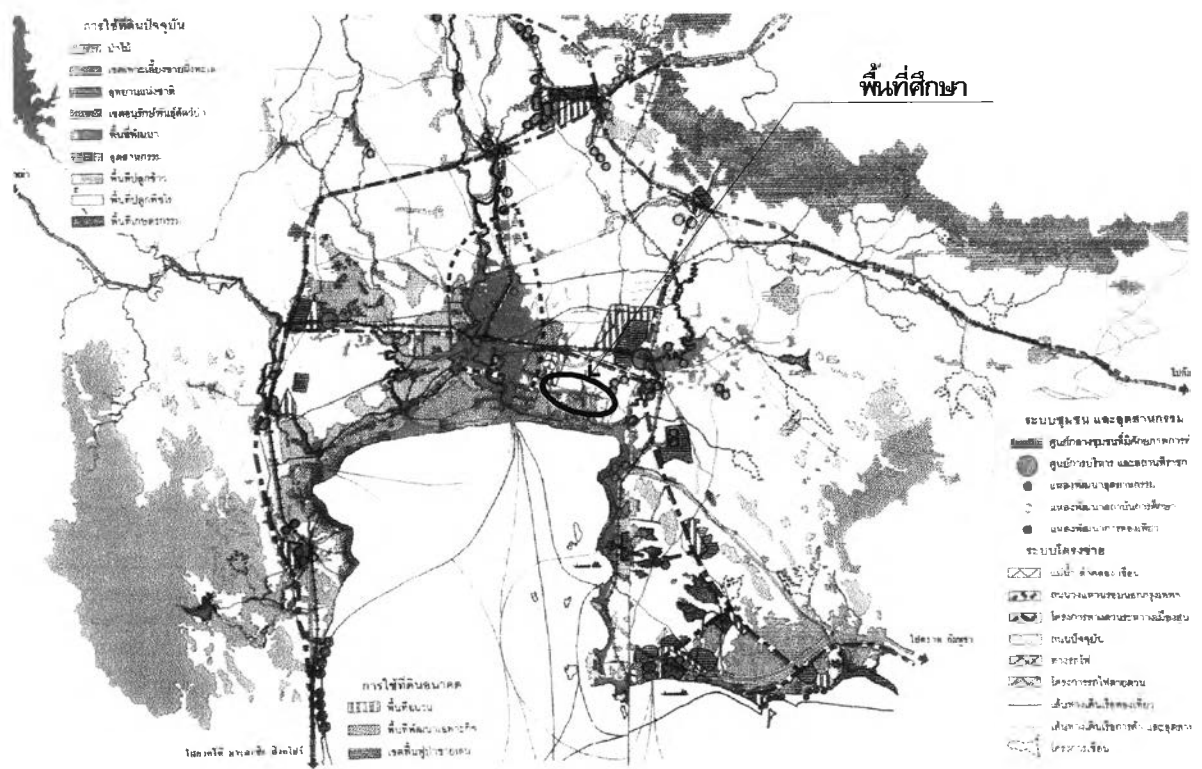
เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การพัฒนาเมืองตามแนวแกนเชื่อมต่อระหว่างเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร อันเนื่องมาจากความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมโดย

1. ศึกษา นโยบาย แผน และการดำเนินการของรัฐ ที่มีผลต่อพื้นที่พัฒนาตามแนวแกนเชื่อมต่อระหว่างเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร
2. ศึกษาพัฒนาการของพื้นที่อุตสาหกรรมตามแนวแกนเชื่อมต่อระหว่างเมือง ด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานครที่เกิดจากความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมทั้งกับระบบเมืองภายนอก และภายในพื้นที่
3. ศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ย่านที่อยู่อาศัย และองค์ประกอบชุมชนในพื้นที่ตามแนวแกนเชื่อมต่อระหว่างเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ที่เกิดจากความเชื่อมโยงจากการพัฒนาอุตสาหกรรม
4. ศึกษา และเสนอแนะ ความเชื่อมโยงของการพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรมและพื้นที่ที่อยู่อาศัย กับนโยบาย และแผนการดำเนินการ พัฒนาพื้นที่บริเวณแนวแกนเชื่อมต่อระหว่างเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร

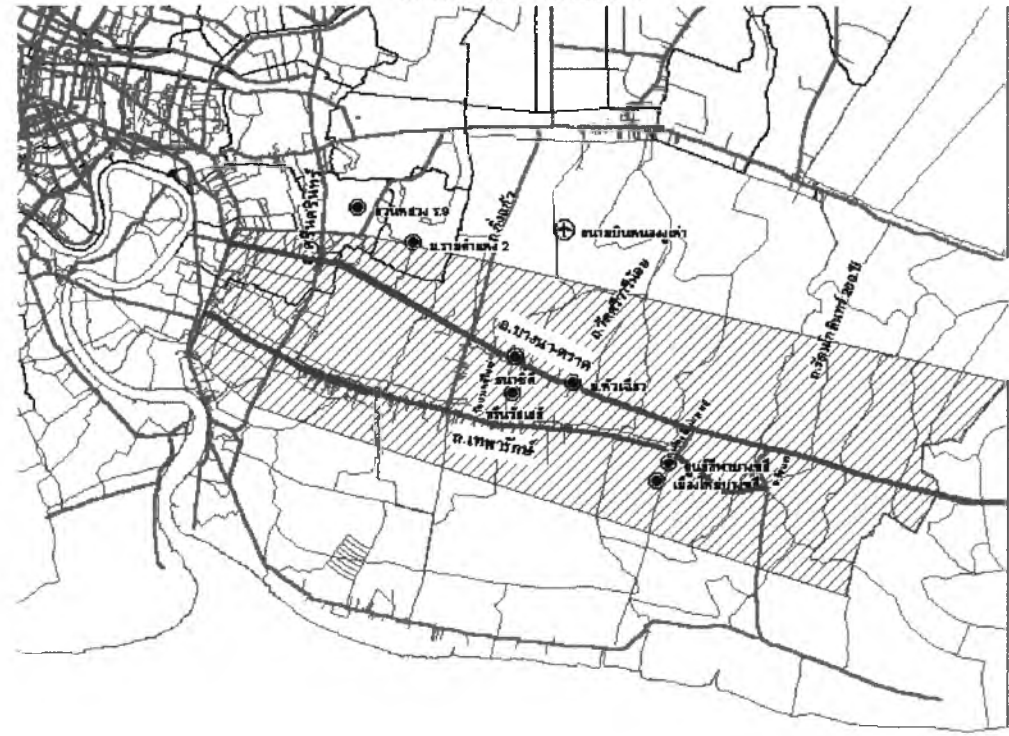
1.4 พื้นที่ศึกษา

แนวแกนเชื่อมต่อระหว่างเมืองด้านตะวันออก ที่เชื่อมโยงกรุงเทพมหานครเข้ากับพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก มีความยาวตั้งแต่กรุงเทพมหานครจนถึงจังหวัดระยอง การศึกษานี้ได้เลือกพื้นที่ตามแนวถนนบางนา-ตราด ตั้งแต่ต้นถนนจนสุดเขตจังหวัดสมุทรปราการ บริเวณกิโลเมตรที่ 36 เป็นพื้นที่ศึกษา (แผนที่ 1.1) นอกจากจะเห็นเป็นแนวแกนเชื่อมต่อระหว่างเมืองที่ชัดเจน เป็นพื้นที่ที่มีการเติบโตเร็ว มีความสำคัญด้านอุตสาหกรรมแล้ว ยังมีนโยบายและโครงการพัฒนาพื้นที่สำคัญของรัฐ ได้แก่ สนามบินนานาชาติกรุงเทพแห่งที่สอง และโครงการเมืองใหม่บางพลีอยู่ในพื้นที่ศึกษาด้วย

แผนที่ 1.1 พื้นที่ศึกษาในภาคมหานคร

แผนที่ 1.2 พื้นที่ศึกษา

วิทยานิพนธ์ : พัฒนาการตามแนวแกนระหว่างเมืองในภาคมหานคร: กรณีศึกษา
แนวแกนด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2537

นอกจากนั้น การศึกษาได้พิจารณาขอบเขตพื้นที่ปลูกสร้างหนาแน่นตามแนวแกนถนนบางนา-ตราด และเทพารักษ์ จากภาพถ่ายทางอากาศ ปี 2539 และกำหนดพื้นที่ศึกษาในแนว 6 กิโลเมตรเหนือ-ใต้ แนวถนนบางนา-ตราด ซึ่งจะครอบคลุมพื้นที่ปลูกสร้างหนาแน่นตามแนวแกนไว้ในพื้นที่ศึกษา (แผนที่ 1.2)

พื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดสมุทรปราการ หากแบ่งตามพื้นที่การปกครองจะได้เป็น 5 พื้นที่คือ (1) บางส่วนของเขตบางนา กรุงเทพมหานคร คือช่วงต้นของถนนบางนา-ตราด (2) บางส่วนของอำเภอเมืองสมุทรปราการตามแนวถนนเทพารักษ์ (3) บางส่วนของอำเภอบางพลี (4) บางส่วนของอำเภอบางเสาธง และ (5) บางส่วนของอำเภอบางบ่อ มีลักษณะและโครงสร้างทางกายภาพที่สำคัญดังนี้

1) ประกอบด้วย เส้นทางคมนาคมสายหลัก 2 สาย ขนานกัน ได้แก่

1.1) ทางหลวงหมายเลข 34 (ถนนบางนา-ตราด) อันเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักระหว่างภาค (Regional Arterial Road) เชื่อมต่อกรุงเทพมหานครกับภาคตะวันออกของประเทศ เป็นถนนที่มีความกว้าง 8 ช่องทางจราจร และมีทางคู่ขนานอีกข้างละ 2 ช่องทางจราจร และยังมีทางด่วนสายกรุงเทพ-ชลบุรี ซึ่งเป็นทางยกระดับซ้อนอยู่บนถนนบางนา-ตราดตลอดแนว

1.2) ถนนเทพารักษ์ มีความกว้าง 6 ช่องทางจราจร เป็นถนนสายหลักที่เชื่อมต่อกับถนนสุขุมวิท บริเวณชุมชนสำโรง ไปยังถนนบางนา-ตราด บริเวณกิโลเมตรที่ 34 โดยเชื่อมโยงชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่ ได้แก่ ชุมชนสำโรง ชุมชนบางพลี และชุมชนบางบ่อ

ระหว่างแนวถนนบางนา-ตราด และแนวถนนเทพารักษ์ มีแนวคลองสำโรงซึ่งเป็นคลองขนาดใหญ่ ยาวขนานกับแนวถนนทั้งสอง แบ่งการพัฒนาตามแนวถนนบางนา-ตราด และถนนเทพารักษ์ออกจากกัน

2) ประกอบด้วย ถนนสายรองที่ตัดขวางถนนบางนา-ตราด ในแนวเหนือ-ใต้ที่สำคัญ 7 สาย ได้แก่

2.1) ถนนศรีนครินทร์ เป็นถนนที่เชื่อมอำเภอบางกะปิ กับอำเภอเมืองสมุทรปราการ ตัดผ่านถนนบางนา-ตราดบริเวณกิโลเมตรที่ 4

2.2) ถนนกิ่งแก้ว เป็นถนนที่เชื่อมถนนอ่อนนุช กับถนนสุขุมวิท ผ่านถนนบางนา-ตราด ที่กิโลเมตรที่ 14 เป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของพื้นที่

2.3) ถนนวัดศรีวารีน้อย เป็นถนนที่เชื่อมถนนอ่อนนุชมาบรรจบถนนบางนา-ตราดที่ประมาณกิโลเมตรที่ 18 เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมสลักับแหล่งที่อยู่อาศัยของแรงงาน แบบกระจัดกระจายไม่หนาแน่น

2.4) ถนนรัตนโกสินทร์ 200ปี เป็นถนนที่เชื่อมถนนอ่อนนุช มายังถนนบางนา-ตราด ประมาณกิโลเมตรที่ 28 เป็นทางเข้าโครงการที่อยู่อาศัยและสนามกอล์ฟ มีการพัฒนาเบาบาง

2.5) ถนนวัดบางพลีใหญ่ เชื่อมถนนบางนา-ตราดกับถนนเทพารักษ์ ที่ประมาณกิโลเมตรที่ 16 เป็นถนนที่ผ่านที่ว่าการอำเภอบางพลี เป็นที่ตั้งของโครงการที่อยู่อาศัยสลักับโรงงานอุตสาหกรรม และมีที่ตั้งของสถานที่ราชการอยู่มาก

2.6) ถนนเมืองใหม่บางพลี ความกว้าง 4 ช่องทางจราจร เชื่อมถนนบางนา-ตราดไปยังถนนสุขุมวิท เป็นถนนสายประธานของเมืองใหม่บางพลี โดยมีนิคมอุตสาหกรรมบางพลีอยู่ทางตะวันออกของถนน และมีย่านองค์ประกอบชุมชน และที่อยู่อาศัยของเมืองใหม่บางพลีอยู่ทางตะวันตกของถนน

2.7) ถนนรัตนราช ความกว้าง 4 ช่องทางจราจร เชื่อมถนนบางนา-ตราดกับถนนสุขุมวิทที่ประมาณกิโลเมตรที่ 26 ผ่านที่ว่าการอำเภอบางบ่อ ตามแนวถนนนี้ มีการพัฒนาเบาบาง

3) ประกอบด้วยการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัยเป็นหลัก

โดยพื้นที่ตามแนวนอนบางนา-ตราด ส่วนใหญ่จะเป็นการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมเกาะตามแนวยาวของถนนโดยมีการกระจุกตัวเป็น 4 กลุ่มได้แก่ บริเวณกิโลเมตรที่ 10, 16, 21 และ 25 นอกจากนี้ จะมีโครงการที่อยู่อาศัยรอบสนามกอล์ฟขนาดใหญ่อีก 66 โครงการ โดยการใช้ที่ดินทั้ง 2 ประเภทมีลักษณะเป็นแปลงขนาดใหญ่

ส่วนตามแนวนอนเทพารักษ์ ก็จะมีการใช้ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัยสลับกันไป โดยมีความหนาแน่นมากกว่าตามแนวนอนบางนา-ตราด แปลงที่ดินจะเล็กกว่าและมีการกระจายตัวของอุตสาหกรรมไปตลอดแนวนอน

4) ประกอบด้วยพื้นที่โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ 2 โครงการ ได้แก่ พื้นที่โครงการสนามบินนานาชาติของกรุงเทพแห่งที่สอง มีพื้นที่ประมาณ 20,000 ไร่ ตั้งอยู่ทางด้านเหนือของถนนบางนา-ตราด บริเวณกิโลเมตรที่ 15 ปัจจุบันยังอยู่ในขั้นเริ่มดำเนินการถมดินเพื่อก่อสร้าง และโครงการเมืองใหม่บางพลีของการเคหะแห่งชาติ ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของถนนบางนา-ตราด และถนนเทพารักษ์บริเวณกิโลเมตรที่ 23 พื้นที่โครงการ 4,469 ไร่ ประกอบด้วย นิคมอุตสาหกรรม 891 ไร่ ที่อยู่อาศัย 1,426 ไร่ ย่านการค้า และองค์ประกอบชุมชนอื่นๆ (การเคหะแห่งชาติ, 2535 : 13)

5) ประกอบด้วยพื้นที่ว่างที่ยังไม่ได้พัฒนา ส่วนหนึ่งยังคงเป็นพื้นที่เกษตร และอีกส่วนหนึ่งเป็นที่ว่างรอการพัฒนาอยู่ด้านหลังพื้นที่ที่พัฒนาแล้วตามแนวนอน

1.5 ขอบเขตการศึกษา

1.5.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

พื้นที่ศึกษาประกอบด้วย การใช้ที่ดินประเภทสำคัญ ได้แก่ พื้นที่อุตสาหกรรม และพื้นที่อยู่อาศัย เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ชานมหานคร ปัจจุบันที่มีผลต่อการพัฒนาในพื้นที่จึงมีเป็นจำนวนมาก เนื่องด้วยข้อจำกัดด้านระยะเวลาและทรัพยากรที่ใช้ศึกษา การศึกษานี้จึงกำหนดขอบเขตของการศึกษาที่จะศึกษาเฉพาะพัฒนาการของเมืองที่เกิดจากความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมเท่านั้น ดังนั้นพื้นที่อยู่อาศัยที่จะศึกษาจึงเป็นพื้นที่อยู่อาศัยที่เกิดจากความเชื่อมโยงการพัฒนาอุตสาหกรรมเท่านั้น ไม่รวมไปถึงโครงการที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ที่ส่วนใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยที่เกิดจากผู้ทำงานในกรุงเทพมหานคร ตลอดจนพัฒนาการที่เกิดจากองค์ประกอบอื่นๆของเมืองที่ไม่ได้เกิดจากความเชื่อมโยงอุตสาหกรรม

1.5.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษานี้ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาไว้ประมาณ 6 กิโลเมตร ตามแนวเหนือ-ใต้ของถนนบางนา-ตราด ตั้งแต่กิโลเมตรที่ 0.00 จนจรดเขตจังหวัดสมุทรปราการที่ประมาณกิโลเมตรที่ 36 โดยเรียกพื้นที่ในเขตนี้ว่าเป็นพื้นที่พัฒนาตามแนวแกนระหว่างเมืองด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร หรือ Bangkok Eastern Corridor Development Area (BECD)

1.6 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในความหมายของ ศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย จะขอเสนอความหมายของศัพท์ที่ใช้ดังนี้

1) ความเชื่อมโยงอุตสาหกรรม หมายถึง การที่ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมมีการซื้อ-ขายสินค้าหรือการบริการ ในการศึกษานี้มี 3 ส่วนได้แก่

1.1) ความเชื่อมโยงไปยังผู้ส่งปัจจัยการผลิต (Supplier Linkage) หมายถึง การที่ผู้ประกอบการอุตสาหกรรม ซื้อสินค้าหรือวัตถุดิบจากผู้ส่งปัจจัยการผลิตเพื่อมาใช้ในการผลิตของตน

1.2) ความเชื่อมโยงไปยังลูกค้า (Customer Linkage) หมายถึง การที่ผู้ประกอบการอุตสาหกรรม ขายสินค้าให้ผู้ประกอบการรายอื่นทั้งที่เป็นผู้ประกอบการอุตสาหกรรมและผู้ประกอบกิจการค้า

1.3) ความเชื่อมโยงไปยังผู้ที่ซ่อมแซมดูแลเครื่องจักร (Maintenance Linkage) หมายถึง การที่ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมซื้อบริการการดูแลรักษาซ่อมแซมเครื่องจักรจากผู้ประกอบการรายอื่น

2) อุตสาหกรรมการผลิต หมายถึงอุตสาหกรรมการผลิต 13 ประเภท ระบุไว้ในแผนปรับโครงสร้างอุตสาหกรรม (พ.ศ. 2541-2545) และรวมถึงอุตสาหกรรมการผลิตประเภทอื่นๆ (ประเภทที่ 14) อุตสาหกรรมสนับสนุน (ประเภทที่ 15) และธุรกิจอื่นที่ไม่ใช่อุตสาหกรรม(ประเภทที่ 16) รวมเป็นกลุ่มอุตสาหกรรมการผลิต 16 ประเภท (ดูภาคผนวก 1)

3) ผู้ผลิตสินค้าขั้นปลาย หมายถึงโรงงานอุตสาหกรรมที่มีผลิตภัณฑ์ เป็นสินค้าสำเร็จรูป (Finished Product)

4) ผู้ส่งปัจจัยการผลิต (Supplier) หมายถึงโรงงานอุตสาหกรรมหรือผู้ประกอบการที่ส่งสินค้าให้กับผู้ประกอบการรายอื่น ทั้งที่เป็นผู้ผลิตขั้นปลายและผู้ส่งปัจจัยการผลิตรายอื่น ไม่ว่าจะเป็นส่วนหรือวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิต

5) กลุ่มยานยนต์ หมายถึง กรณีศึกษาที่ได้จากกลุ่มอุตสาหกรรมยานยนต์และชิ้นส่วน (ประเภทที่ 10)

6) กลุ่มไฟฟ้า หมายถึง กรณีศึกษาที่ได้จากกลุ่มอุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ (ประเภทที่ 9)

7) กลุ่มอุตสาหกรรมอื่น หมายถึง กรณีศึกษาที่ได้จากกลุ่มอุตสาหกรรมอื่นๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มอุตสาหกรรมยานยนต์และชิ้นส่วน และกลุ่มอุตสาหกรรมเครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์

8) แรงงาน หมายถึง ผู้ที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมด ทั้งที่เป็นพนักงาน และคนงาน

9) พนักงาน (Worker) หมายถึง ผู้ที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมตั้งแต่ช่างเทคนิค และพนักงานในสำนักงานจนถึงผู้บริหารระดับสูง เป็นแรงงานที่มีบทบาทในการตัดสินใจ

10) คนงาน (Labour) หมายถึง คนงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ที่ไม่มีบทบาทในการตัดสินใจ

1.7 ข้อจำกัดในการศึกษา

1.7.1 การศึกษาเป็นการศึกษาพัฒนาการย้อนจากอดีต ตั้งแต่การเริ่มมีปรากฏการณ์การเกิดเมืองตามแนวแกนระหว่างเมืองด้านตะวันออก ในปี พ.ศ. 2512 ทำให้มีปัญหาในการค้นหาข้อมูลทุติยภูมิโดยเฉพาะในส่วนของนโยบาย แผนงาน และการดำเนินงานของรัฐ เนื่องจากหน่วยงานต่าง ๆ มักไม่มีการเก็บข้อมูลย้อนหลังเกินกว่า 10 ปี นอกจากนั้นพบว่าข้อมูลที่ได้อาจไม่สมบูรณ์ ขาดตกบกพร่อง ไม่ปรากฏปีที่ตีพิมพ์เอกสาร มีความขัดแย้งกันระหว่างข้อมูลจากต่างแหล่ง ทำให้การศึกษาเป็นไปอย่างยากลำบาก แม้หน่วยงานจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ข้อมูลในอดีตเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาและความพยายามในการค้นหาอย่างมาก

1.7.2 ฐานข้อมูลทุติยภูมิเรื่องโรงงานอุตสาหกรรมไม่สามารถนำมาใช้ได้เต็มที่ เนื่องจากพัฒนาการของอุตสาหกรรมเป็นไปอย่างรวดเร็วตลอดเวลา ข้อมูลทุติยภูมิที่จัดเก็บได้ แม้ว่าจะเป็นในระบบสารสนเทศ ภูมิศาสตร์ ยังมีข้อขัดแย้งกับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจปฐมภูมิอยู่มาก ผู้วิจัยประสบปัญหาไม่สามารถติดต่อกรณีศึกษาได้ตามที่อยู่และเบอร์โทรศัพท์ที่ปรากฏ ในฐานข้อมูลเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ไม่สามารถกระจายกรณีศึกษาไปตามประเภทและขนาดของโรงงานได้อย่างทั่วถึง การขอความร่วมมือจากผู้ประกอบการที่ได้รับชื่อจากฐานข้อมูลเป็นไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจาก ช่วงเวลาของการเก็บข้อมูลภาคสนามอยู่ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2543 ผู้ประกอบการไม่มีเวลาที่จะอนุเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้ ในช่วงภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ทำให้ข้อมูลแรงงานที่ได้มาแตกต่างจากภาวะปกติ

1.7.3 ผู้วิจัยไม่สามารถกระจายกรณีศึกษา ได้ตามเป้าที่วางไว้ ในการศึกษาพัฒนาการของเมืองที่เกิดจากความเชื่อมโยงอุตสาหกรรม หากจะให้ได้ภาพที่สมบูรณ์แล้วควรมีการกระจาย กรณีศึกษาโรงงานอุตสาหกรรมให้ได้ตามประเภท ขนาด และปีที่ดำเนินการอย่างทั่วถึง และควรมีการสืบค้นความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมตั้งแต่ผู้ผลิตชั้นปลายไปสู่ผู้ผลิตชั้นกลาง และผู้ผลิตชั้นต้น เป็นลำดับชั้นลงไป แต่เนื่องด้วยความจำกัดด้านเวลาและทรัพยากร ประกอบกับเนื้อหาของข้อมูลที่จัดเก็บมีมาก ทำให้ไม่สามารถกระจายกรณีศึกษาได้ครบตามที่ได้วางเป้าหมายไว้

อย่างไรก็ตาม กรณีศึกษาที่ได้ ก็ครอบคลุมประเภทอุตสาหกรรมที่มีความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมสูง และสามารถอธิบายปรากฏการณ์พัฒนาการตามแนวแกนระหว่างเมืองตามวัตถุประสงค์ได้

1.7.4 ประเด็นในการศึกษาชั้นละเอียดเรื่องความเชื่อมโยงอุตสาหกรรมที่ใช้แบบฟอร์มขอข้อมูลจากโรงงานกรณีศึกษาที่ครอบคลุมทั้งในเรื่องผู้ส่งปัจจัยการผลิต ลูกค้า ผู้ดูแลซ่อมแซมเครื่องจักร และแรงงานทั้งในเรื่องที่อยู่ จำนวนเงินที่เชื่อมโยงกัน เป็นข้อมูลที่ละเอียดและอยู่ในความรับผิดชอบของแผนกอย่างน้อยๆ 4 แผนกในโรงงาน ได้แก่ แผนกจัดซื้อ แผนกการตลาด แผนกบุคคล ทำให้การจัดเก็บข้อมูลเป็นไปด้วยความยากลำบาก ต้องได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารระดับสูง นอกจากนั้น การที่ข้อมูลครอบคลุมเกือบทุกด้านของการบริหารธุรกิจ ผู้บริหารระดับสูงต้องมั่นใจว่า ข้อมูลจะถูกนำไปใช้เพื่อการศึกษาเท่านั้น จึงจะอนุญาตให้แจกแบบฟอร์มเก็บข้อมูลไปยังแผนกต่างๆ ซึ่งต้องใช้ระยะเวลาในการรวบรวมและตอบแบบฟอร์มอย่างน้อย 1 เดือน โดยผู้วิจัยต้องติดตามอย่างใกล้ชิด

การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในภาคอุตสาหกรรม ยังส่งผลมายังข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากแบบฟอร์มด้วย ผู้วิจัยพบว่าในบางกรณีเมื่อข้อมูลไม่ครบถ้วน เมื่อถามย้อนกลับไปจะปรากฏว่าข้อมูลได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เช่น เรื่องรายชื่อลูกค้ารายสำคัญ จำนวนแรงงาน เป็นต้น

1.7.5 ประเด็นการศึกษาเรื่องพัฒนาการของโรงงานย้อนหลัง ปัจจัยในการเลือกที่ตั้งโรงงาน จำนวนแรงงาน และที่อยู่อาศัยของแรงงานในแต่ละช่วงเวลาไม่สามารถจัดเก็บได้ ทำให้การศึกษาปรากฏการณ์และปัจจัยที่มีผลต่อการเติบโตของพื้นที่ศึกษาในเชิงรายละเอียดไม่สามารถดำเนินการได้